

Matviienko Olena

Doctor of Pedagogical sciences, professor,
Dragomanov National Pedagogical University (Ukraine, Kyiv)

THE INFLUENCE OF SOCIO-POLITICAL CHANGES IN SOCIETY ON THE MORAL DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL AGE CHILDREN

Матвієнко О.В.

Доктор педагогічних наук, професор,
НПУ імені М.П. Драгоманова (Україна, Київ)

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН У СУСПІЛЬСТВІ НА МОРАЛЬНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

The author writes on inputting of primary school age child into macrocosmic of moral relations adulthood through "magnifying glass", "visual" determinants as positive and negative moral development. She stresses, that children moral growth needs to focus the main social institutions attention on this process.

Key words: *children of primary school age, moral deformation behavior, social and educational conditions of macro and micro factors.*

У статті розглянуто питання входження дитини молодшого шкільного віку в макрокосм моральних відносин дорослого життя крізь «збільшувальне скло», «візуальні» детермінанти як позитивного, так і негативного морального розвитку. Автор наголошує на зверненні уваги на прорахунки в моральному зростанні дітей з боку основних соціальних інститутів.

Ключові слова: *діти молодшого шкільного віку, моральна деформація поведінки, соціально-педагогічні умови, макро та мікро фактори.*

Історія розвитку суспільних відносин має свої закономірності.

Вони виявляються у різноманітних сферах особистості та визначають її сутність. Розглядаючи особистість як результат суспільно-історичного розвитку, важливо зазначити, що життя, як форма прояву всієї різноманітності особистості, виступає особливою цінністю, значущість якої визначається культурою суспільства.

Суттєве значення для нашого дослідження має позиція О. Леонтєва: «Людська особистість теж «виробляється» – створюється суспільними відносинами, у які індивід вступає в процесі своєї діяльності» [3, с. 85].

У зв'язку з цим важливо зазначити той момент, що у дитячій душі завжди наявні соціальні сили, які зв'язують її самосвідомість, її активність з соціальним середовищем».

Соціалізація особистості являє собою основну форму присвоєння людиною тих суспільних відносин, які існують в усіх сферах суспільного життя і є головним стержнем

формування морального ядра особистості.

У загальному процесі соціалізації особистості особливе місце займає період молодшого шкільного віку з огляду на наступні причини:

По-перше, приходячи до школи, дитина отримує у порівнянні з домом, досить високий ступінь свободи поведінки, самостійного спілкування та незалежного, не дозованого отримання інформації (як у рамках школи, так і поза ними).

По-друге, на молодшого школяра починає впливати велика кількість людей, у тому числі й нових, не пов'язаних із сім'єю. І до того ж, ці люди знаходяться на різних рівнях соціалізації та сповідують різні норми моральності (наприклад, вчитель, старший брат, який навчається в інституті, батько-атеїст і бабуся глибоко віруюча, він «набирається» різного соціального досвіду разом зі старшими хлопцями у дворі тощо). Додамо, ще й можливість без розбору дивитися сьогоднішні телепередачі, самостійно читати будь-які книги.

По-третє, на цьому етапі розвитку у дитини відсутні необхідні соціальні фільтри, які б дозволили їй розрізнити добре та зле, що можна і що не можна, що моральне і що є аморальне. Таким чином можна зробити висновок про те, що на цьому відрізку життя дитини складається гостро суперечлива ситуація, при якій, з одного боку, в молодшого школяра за рахунок збільшення обсягу інформації, що падає на нього, і активної пізнавальної діяльності процес соціалізації, у порівнянні з дошкільним віком, значно прискорюється. Але з іншого боку, некерованість та різноголосність (позитивне і негативне) впливу може призвести до формування багатьох антисоціальних рис, які зрештою ведуть до відхилень у поведінці і можуть грати свою негативну роль у досить довгому періоді життя особистості [4].

Небезпечність такого шляху розвитку процесу формування моральних якостей особистості значно збільшується в умовах соціальних змін, тобто в умовах саме того стану, в якому сьогодні знаходиться українське суспільство. Під соціальною зміною ми розуміємо перехід соціальної системи, спільноти, інститутів та організацій з одного стану до іншого. Поняття «соціальна зміна» конкретизується поняттям розвитку. Розвиток передбачає перехід від простого до складного, від нижчого до вищого тощо. Зараз перед українським суспільством постають нібито два класи задач.

Перший – це задачі, пов'язані з розв'язуванням проблем, які вирішує світове співтовариство. Їхня загальна спрямованість полягає в тому, що чим вищим є рівень технологічного виробництва та всієї людської діяльності, тим вищим має бути ступінь розвитку самої людини, її взаємодії з навколишнім середовищем. Відповідно має сформуватися нова гуманістична культура, у якій людина повинна розглядатися як самоціль суспільного розвитку. Звідси й нові вимоги до особистості: у ній мають гармонійно поєднуватися висока кваліфікація, віртуозне володіння технікою, гранична компетенція у своїй спеціальності з соціальною відповідальністю та загальнолюдськими моральними цінностями.

Проте, як відомо, глобалізація соціальних, культурних, економічних та політичних процесів у сучасному світі, поруч із позитивними сторонами створила низку серйозних проблем, що отримали назву «глобальних проблем сучасності»: екологічних, демографічних, політичних тощо.

Сукупність цих проблем поставила перед людиною глобальну задачу «виживання людства».

Другий клас задач пов'язаний з процесами, що відбуваються всередині українського суспільства після проголошення України незалежною державою і початком кардинального реформування усіх життєво важливих сфер життя.

Історично склалося так, що до етапу кардинальних і надзвичайно болісних перетворень Україна вступила практично непідготовленою.

Сьогодні українська нація робить важкі кроки по розбудові своєї самобутності, самоідентифікації та легітимності.

У цей період проблема виховання і освіти підрастаючого покоління набуває особливого значення, тому що від цього значною мірою залежатиме майбутнє української

держави.

Виховання вбирає в себе систему суспільних цінностей, цілей та задач.

Внаслідок різного роду об'єктивних умов та суб'єктивних чинників українське суспільство хворіє цілим букетом гострих і важко виліковуваних навіть для багатой держави хвороб, – такими, як швидке падіння обсягів промислового виробництва, фантастичний ріст цін на всі види товарів та послуг, приховане та ураховане безробіття, що набуває масового характеру, інфляція, розгул злочинності, корупція, які впливають на педагогічний процес.

Таким чином, несприятливі тенденції в соціалізації дитини, відсутність цілісної соціальної політики дитинства, правової і нормативної бази захисту дітей, розчарування суспільства, зміни його структури, переоцінка вчорашніх пріоритетів і цінностей, комерціалізація усіх важливих сфер впливу на дитину – далеко не повний перелік причин, за яких дитина і підліток надані самі собі. І скільки їх впродовж тривалого часу не мають елементарних умов для життя і виховання вдома, знаходяться в сім'ях з важким матеріальним і морально-психологічним станом: в сім'ях, які не можуть звести кінців з кінцями, в сім'ях, де панують грубість і жорстокість, повністю відсутня турбота про дитину, тобто все, що штовхає підлітка на бездоглядність, спонукає його шукати інші «авторитети».

Більшість з них стає тією соціальною групою, яка визнана схильною до правопорушень і злочину.

Незворотні процеси відбуваються в українській сім'ї. Різке падіння народжуваності, збільшення кількості розлучень, тяжкі наслідки соціальної ролі жінки, яка має брати на себе основне навантаження у вихованні дітей і одночасно працювати в умовах комерціалізації відносин між людьми та труднощів економічного характеру.

Сімейне неблагополуччя – одна з основних причин, які визначають стан і динаміку антиморальної поведінки дитини. Поняття «сімейне неблагополуччя» охоплює різні негативні характеристики сім'ї, дефекти її структурного, кількісного складу, внутрісімейні стосунки, відносини сім'ї з іншими соціальними інститутами. Передумовами сімейного неблагополуччя можуть служити важкі матеріально-побутові умови життя сім'ї, низький культурно-освітній рівень і т.д. Кожний з факторів має свою специфіку впливу на процес формування особистості.

Оцінюючи моральні досягнення дітей, варто відзначити, що у теперішній час, коли цінності змінюються, коли обманути, скористатися похибкою іншого схвалюється батьками, у дитячому середовищі починається диференціація за ознакою моральних настанов сім'ї. Вже у початкових класах ми помічаємо об'єднання в групи не за інтересами, як це було раніше, а за моральними орієнтирами (чесний, завжди допоможе, не міняє просто так друзів, з ним є чим помінятися, він фантики продає, не ображається, його обманюють, він обманює). У вчинках дітей у кінці другого класу явно проглядає вже позиція стосовно вчинку, прийнятого у певному середовищі (навчальне, педагогічне, соціальне, сімейне і т.ін. [6, с.111]), в якому вони перебувають. Цього вихованці набувають під впливом значущого, прийнятого партнера, яким, зазвичай, виступає або один з батьків, або вчитель.

З огляду на це для дослідження є вельми актуальним: по-перше, аналіз проблеми адаптації вчителів до швидкоплинних соціально-політичних умов, їх мотивації учбово-виховної діяльності, а також психологічної та професійної готовності. А, по-друге, розгляд існуючих педагогічних умов.

Формування особистості відбувається на основі злиття у спільну лінію педагогічних умов і навчально-виховного процесу.

Педагогічні умови це сукупність об'єктивних умов і суб'єктивних чинників соціального, духовного, економічного та політичного характеру, які можуть впливати як безпосередньо на особистість так і на навчально-виховний процес.

Навчально-виховний процес це субкультура, в якій знаходять місце елементи культури суспільства. Тут відбувається засвоєння суспільних цінностей, їх прийняття чи відчуження. В умовах навчально-виховного процесу відбувається перетворення засвоєного на деякі загальні правила, які вживаються у багатьох випадках. Цей самостійний пошук су тєвих ознак забезпечує новий рівень розумової діяльності – продуктивне узагальнення.

Реформа нашого суспільства повинна передбачати принципову реформу системи освіти, починаючи з цілей освіти, її економічного фундаменту, і закінчуючи системою підготовки та перепідготовки спеціалістів, структурою школи, змістом і технологією навчання.

На позитивне сприйняття системи відношень молодших школярів переважний вплив повинна мати школа. Для чого вчитель має бути морально, психологічно і професійно готовим.

Близько 80 % вчителів молодших класів по суті опинилися за межею бідності. Вчительської зарплатні їм вистачає лише на купівлю найнеобхідніших продуктів харчування. Як результат, більше 60% з них постійно зосереджені на пошукові додаткового заробітку, 80 % з них було б важко відповісти, коли вони останній раз були в театрі чи на концерті, 58 % – вже протягом 3-4 років не читали художньої літератури. При цьому варто відзначити, що близько 98 % педагогів початкових класів – жінки, більше ніж половина з них заміжні. Тобто це та частина педагогів, яка по суті бореться за своє виживання і, природно, забезпечити якісне ведення навчального процесу вони просто не у змозі фізично. Та й морально-психологічний стан, у якому вони знаходяться внаслідок соціально-економічної ситуації, що склалася у країні, призводить до того, що близько 67 % вчителів приходять на уроки у надто роздратованому або ж у депресивному стані.

Вивчення особливостей сприйняття вчителів, які працюють з молодшими школярами, показало дефіцит емоціональної задоволеності у сумісній діяльності педагога та дитини, значна частина надає перевагу спілкуванню з учителем лише на уроках – 48 %, відрізняється незадоволеністю поведінкою вчителя • («обзивається», кричить, виганяє, лається, лає батьків) – 22 %.

Лише 20 % співвідносять поняття «любити дітей» з можливістю приймати їх такими, якими вони приходять до вчителя, підмічати їхню індивідуальність і своєрідність, забезпечувати розвиток активності та вільне прийняття норм і правил, їх перетворення протягом усього розмаїття шкільного життя.

Отже, економічна і духовна основа різноманітних соціальних зв'язків, у котрі включається підрастаюча особистість, являють собою об'єктивні передумови для підготовки її до виконання основних соціальних функцій у різних підсистемах суспільства. Об'єктивний вплив соціального середовища на підрастаючу особистість доповнюється дією суб'єктивних чинників, які здійснюють цілеспрямоване навчання та виховання з метою підготовки її до активної участі у процесах праці, спілкування чи пізнання. Суб'єктивні чинники, у ролі яких виступають засоби масової інформації, школа, позашкільні заклади, інші соціальні інститути, що вирішують завдання освіти та виховання підрастаючого покоління, покликані коректувати вплив соціального середовища, централізуючи негативні впливи, а також підсилюючи його виховну роль шляхом повнішого використання позитивних впливів. Суб'єктивні чинники шляхом концентрації насильного формування соціальних якостей, найнеобхідніших на кожному етапі суспільного розвитку, виконують завдання підготовки підрастаючої особистості, адекватної даним конкретно-історичним умовам.

«Кожний історичний період накладає відбиток на людей, особливо на тих, – підкреслює О. Леонтьєв, – чия особистість у цей час тільки формується» [3, с. 401].

Розвиток соціальної відповідальності є одним з найважливіших завдань підготовки підрастаючої людини до вступу у суспільне життя як активної, здатної робити реальний внесок у історичний розвиток. Відповідальність може розглядатися як соціальна властивість особистості або ж як певне соціальне явище, що відбиває залежність відносин особистості та суспільства, і в першому, й у другому випадку вона виконує регулятивну функцію узгодження суспільних і особистих інтересів. Регулятивна функція узгодження особистих та суспільних інтересів спричиняє прояв відповідальності як двобічного зв'язку: відповідальність суспільства за життєдіяльність особистості, за надання їй умов для прояву своїх «сутнісних сил», а також відповідальність особистості за здійснення реального внеску в розвиток суспільства.

Підрастаюче покоління, що росте в умовах соціальної несправедливості та не відчуває

будь-якої відповідальності з боку суспільства за свою підготовку до життя, не несе й обов'язків по відношенню до цього суспільства як певної політичної системи. Соціальна відповідальність – властивість, не дана людині природою. Вона виникає разом із включенням підростаючої людини в систему суспільних відносин, у процесі засвоєння норм і цінностей суспільного життя. Розвиток відповідальності стимулюється зовнішніми факторами. Реальний вступ індивіда до суспільних відносин означає включеність його у деяку сукупність соціальних інститутів, законів і правил, які йому приписують певні нормативні настанови поведінки. Відповідальність виступає регулятором суспільних відносин, вона є наслідком і умовою суспільного буття людини. Виховні фактори пов'язані з організованим впливом на особистість, відповідно до тих вимог, які суспільство ставить їй на даній віковій стадії. Вони мають на меті формування якостей особистості, найбільш адекватних суспільним відносинам, що склалися.

Таким чином, соціальна відповідальність є результатом впливу соціального середовища, що включає конкретний досвід людини з опанування цим середовищем та суспільством, організованих виховних впливів, а також внутрішніх зусиль, які виявляє сама особистість.

Отже, форма суспільних відносин, її соціальний зміст і духовне наповнення – вирішальні умови для розгорнення багатства людської природи у підростаючій особистості.

Зміни, що відбуваються в суспільстві у зв'язку з реформуванням суспільно- політичного ладу, активно впливають на педагогічні умови, педагогічний процес, викликають множинні гострі протиріччя, конфлікти, антагонізми. Через це ми вважаємо, що у даній ситуації необхідно, по-перше, здійснити розробку теорії та методики взаємодії школи з іншими виховними інститутами суспільства, насамперед, вивчення і використання виховних можливостей соціального середовища, по-друге, свідоме насичення, збагачення (головним чином зусиллями школи) виховних потенціалів соціального середовища.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості сходження до духовності: наук. вид. / І.Д. Бех. –К : Либідь, 2006.–272 с.
2. Білозерська С.І. Психологічні умови розвитку моральної свідомості молодшого школяра: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С.І. Білозерська. – Івано-Франківськ, 2004. – 20 с.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – 4-е изд. – М. : Изд. МГУ, 1981. – С. 32.
4. Матвієнко О.В. Основи виховання моралі у молодших школярів. Монографія. – К. : «Стилос», 1999. – 233 с.
5. Мудрик В.І. Цінності виховання у сучасних зарубіжних дослідженнях / В.І. Мудрик // Теоретико- методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць Ін-ту проблем виховання НАПН України. – Кіровоград: Імекс-ЛТД. – 2013. – Вип. 17. Кн.2. – С. 15-19.
6. Петько Л.В. Педагогічна сутність у визначенні поняття «освітнє середовище» / Л.В. Петько // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2014. – Вип. 34. – С. 109– 118.
7. URI <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/7452>